

begon ontzenuwd en verlamd, stroef en verstrand te worden. Er was op geen enkel gebied strooming meer in de wateren. Alles stond stil, en door gisting en verrotting werd toen reeds onder den nog helderen waterspiegel de giftige moerasdamp gevormd, die straks zoo vernielend werken zou. Ja, zóó verbasterd en ontaard was geheel ons nationale leven, dat men ons zocht om ons goud, maar in 't hart ons verachtte, en het fiere Holland van weleer tot een spot, een aanstoot, een speelbal en een aanfluiting voor Europa's volkeren was geworden. Kortom het was een droevig-getrouwe copie van Israël's volksleven in Uzzia's en Jotham's dagen. Overstelpende voorspoed: het goud, ons met handvullen in den schoot geworpen, maar te midden van dien rijkdom ons volk rijpend voor het verderf en juist door de veelheid der gaven van den Gever vervreemd.

Hoe kon het anders of te midden van zulk een toestand, moest een onbeschrijfelijk gevoel van „malaise” zich van die weinigen meester maken, die nog nuchter genoeg waren gebleven, om met een onbeneveld oog dien jammer van het vaderland in te zien. Immers wie nog kracht tot denken had overgehouden, zag in dien toestand zich het onontwijkbaar pleit voorgelegd, van noodlottige volksonbinding of noodzakelijke volksgenezing, en reactie tegen den bestaanden toestand werd dusdoende ook hier uit den toestand zelfden geboren.

Die reactie kon van tweëerlei aard zijn, al naarmate men meende dat de oorzaak der ziekte in „ontaarding aan het verleden,” of in „nawerking van het verleden” school. De eerste reactie kwam van de zijde des geloofs, de andere ging van hen uit, die op den zandgrond der „hedendaagsche wijsbegeerte” wilden bouwen, en bewust of onbewust dus heulden met de moderne revolutionaire theorie.

Ook de reactie des geloofs, hoe zwak ze zijn mocht, moet hier genoemd. Al was ze in haar werking naar buiten nog voor geen vergelijking zelfs met